

**KELET-EURÓPA: TÖRTÉNELEM ÉS SORSKÖZÖSSÉG
PALOTÁS EMIL 70. SZÜLETÉSNAPJÁRA**

SZERK.: KRAUSZ TAMÁS

Budapest, ELTE Kelet-Európa Története Tanszék, 2006. 327 p.

Palotás Emil professzort is elérte a végzet, 70 éves lett, és íme az ezzel járó emlékkönyv. Tanítványai, tisztelői, kollégái – így szól rendszerint a felsorolás – írták a kötet egyes tanulmányait. Most is így lehetne összefoglalni, talán hangsúlyozva azt, hogy a tanítványok a szokottnál nagyobb helyet foglalnak el a szerzők sorában. Az egyes írások a szerzők betűrendjében követik egymást, mi is így haladunk, mert valamiféle tárgyi sorrendet nehéz volna találni, nyilván ezért nem is próbálkoztott vele a szerkesztő. Lszák Lajos és Krausz Tamás „Szármasz és szintézis” címmel írtak bevezetőt, ebben felvázolják a professzor életútját. A halk szavú professzor sohasem kavart zűrzavart maga körül, végezte a dolgát, és jeles könyvekben írta meg Kelet-Európa történetének egyes kérdéseit.

Az első tanulmány, *Bartha Eszter* írása a kelet-európai átalakulás nagy elméleteit veszi szemügyre, abból a tényből kiindulva, hogy az 1989-ben megindult változást senki sem jelezte előre. A szerző sorra veszi az azóta létrejött, post festo magyarázatokat. Ilyen például a tranzitológia, amely egyszerűen csak rövid átmeneti időszakot vár. A gazdasági elmaradottság régóta meglévő jelenség. Egyéb elméletek a világgazdasági rendszerbe helyezik bele az egész problémát. Az 1989 körül kibontakozó optimizmus semmiképp sem indokolt, az elmaradottság továbbra is fennáll. *Benedek Gábor* társadalomtörténeti kutatásai alapján mutatja be az első világháború előtti nyugdíjszabályokat. *Bíró László* az 1918 utáni királyi Jugoszlávia gazdasági problémáit a korábbi sokféle fejlődés következményének látja. A részletes bemutatás során mindig szem előtt tartja a nemzeti problematikát. *Borsi-Kálmán Béla* igényesen megfogalmazott írása azt vizsgálja, hogyan került elő a magyar közgondolkodásban a magyar-román viszony, a megoldás lehetetlensége. A kortársak valamiféle megbékélés lehetőségében gondolkodtak. A kérdés ma is megoldatlan. *Csaplár Krisztián* Hasan Bej Prishtinát, az 1912 körüli mozgalmak egyik vezetőjét mutatja be, aki az ekkor létrejövő Albániában fontos szerepet töltött be. Kapcsolatai voltak a Monarchia politikusaival is. Az ő példáján mutatja be a szerző, hogy milyen lehetetlen volt az első világháború előtti néhány évben valamiféle albán nemzeti egységet teremteni.

A Balkánról megint a Monarchia és utódállamai területére visz el *Gergely Jenő*, aki Prohászka Ottokár nézeteit elemzi, bemutatva viszonyát a kereszténydemokráciához. A tanulmány utal arra, hogy Prohászka még katolikus körökben sem volt teljesen elfogadható. *Juhász József* azt mutatja be, milyen változatos formákban jelentkezett a federalizmus gondolata a kelet-európai történelemben, illetve később a szocialista korszakban hogyan próbálkoztak valamiféle föderalista megoldással. Az összehozott elemekből álló szocialista államok azonban nem voltak képesek megszilárdulni, részekre szakadtak. *Klesitz István* kapcsolódik a legszorosabban a mester munkájához, amikor azt vizsgálja, miként próbálta a Monarchia 1878–1883 közt a Duna-kérdést a saját érdekeinek alárendelni. Ebben azonban a nyugati nagyhatalmak megakadályozták.

Krausz Tamás azt mutatja be, miként viszonyult Lenin, akinek az egyik nagyapja zsidó volt, az oroszországi zsidókérdéshez. Megvizsgálja a kérdés mai implikációit is. 1903 után különböző időpontokban írt cikkeiben Lenin mindig bírálta az antiszemita felfogást, és elítélte az antiszemizmust. A szerző részletesen bemutatja Lenin állásfoglalását a Bunddal, a zsidó munkások szervezetével kapcsolatban: a nemzeti elkülönülést a mozgalmon belül súlyos hibának tartotta. A polgárháborúban előtérbe került az antiszemita pogromok kérdése, ezeket Lenin természetesen élesen elítélte, és parancsokat adott arra, hogy lépjenek fel a pogromistákkal szemben. A szerző szembeszáll azokkal a nyugati állításokkal, melyek „a náciizmust és a holokausztot is az orosz forradalomból eredeztetik” (Nolte).

Magyar István Lénárd kutatási eredményeit összegzi a Körösbányai kolligátum nevű forrásról, amelyet 1988-ban talált meg és publikált Bulgáriában. A Blasius Kleiner tollából származó történeti feldolgozás a bolgár ferences rendtartomány 1366–1775 közti történetét tárgyalja. *Niederhauser Emil* a balkáni fejlődés fő vonását az államalakulás és a nagyhatalmi beavatkozás szempontjából összegzi. A középkori bizánci uralom után szláv államok jöttek létre, ezeket az Oszmán Birodalom elnyelte, majd a nemzeti megújulás során újabb államok jöttek létre. Az első világháború után közvetlenül a francia, majd pedig a német befolyás volt meghatározó. A második világháború után a terület szovjet fennhatóság alá került. 1989–1991 közt ismét újabb önálló államok jöttek létre. *Pók Attila* „Konfrontáció vagy kooperáció?” címmel a nyugatnémet keleti politika változásait vizsgálja az 1970-es években. Ebbe a keretbe ágyazza bele a nyugatnémet-magyar kapcsolatok normalizálódását. *Ress Imre* Kállay Béni osztrák-magyar közös pénzügyminiszter nézeteit elemzi Oroszországról, illetve a Monarchia Oroszországgal kapcsolatos politikáját. Úgy látja, hogy a keleti válság idején az orosz külpolitika erősen figyelte Kállay balkáni politikáját. *Ring Éva* az állami modernizáció orosz és balkán típusát veti össze, Oroszországban az erős államhatalom elősegítette a fejlődést, a balkáni államokban ez nehezebben ment.

Szamuely László a piacgazdasághoz vezető út magyar és kínai reformkísérleteit mutatja be a pártállami keretek között. Elsősorban a magyart elemzi, kimutatva a reform külső korlátait. A magyar esetben a külső erők (a Szovjetunió) megakadályozták a reform kibontakozását. Kínát azonban ilyen korlátok nem szorítják. Itt egyenletesebb volt az átalakulás, de a további fejlődés útja még beláthatatlan. *Szász Erzsébet* az albán származású Tepeleni Ali pasa politikáját vizsgálja. Ali a Balkánon formális oszmán fennhatóság alatt önálló államot épített ki magának. Ennek fenntartásához a Balkánon érdekelt többi hatalom jóváhagyása is kellett, a forradalmi Franciaország is beavatkozott. Végül azonban az oszmán katonai hadjárat véget vetett Ali önállóságáért törekvéseinek. *Szász Zoltán* új levéltári anyag alapján mutatja be, miként próbálták a németek – olasz segítséggel – az Erdély körüli magyar–román ellentéteket enyhíteni 1940–1942-ben. *Szvák Gyula* historiográfiai tanulmányában azt vizsgálja, hogyan látták az orosz feudalizmus kérdéseit a szovjet korszakban. A feudális rendszer orosz változatának megítélésében és elnevezésében sok bizonytalanság volt. A szerző úgy összegzi a problematikát, hogy az oroszországi feudalizmus nagyon különbözőt a nyugat-európaiktól, és ez az archaikus társadalom a 17. század derekáig fennmaradt Oroszországban. *Tapolcai László* a legkorábbi szláv történelem kérdéseit érinti, és úgy látja, hogy az ismert korai forrásokban előforduló népevek közül csak a sclaveni és antes önelnevezés vonatkozhat a szlávokra, a többi ismert változat más népeket jelöl. A zeriui elnevezés értelme ma is vitatott, melyik népet jelenti. A kötet végén *Tapolcai László* állította össze *Palotás Emil* munkáinak válogatott jegyzékét, amely hat könyvet és 39 tanulmányt foglal magába.

Nyilvánvaló, az ünnepelt szerző nem szólhat bele abba, hogy tisztelői milyen témával jelentkeznek a kötetben, de hogy ez a jelentkezés ebben az adott esetben ilyen sokágú és sokoldalú lett, mégis mond valamit: azt, milyen széles spektrumot fognak át az ünnepelt írásai. Remélhetőleg ezek száma még jócskán gyarapszik.

Niederhauser Emil

TRADÍCIÓ ÉS MODERNIZÁCIÓ A XVIII–XX. SZÁZADBAN

SZERK.: BODNÁR ERZSÉBET – DEMETER GÁBOR

Budapest, Hungarovox, 2008. 450 p.

A „*Tradíció és modernizáció a XVIII–XX. században*” című tanulmánykötet a 2007. november 15–16-én, a Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretén belül Debrecenben megrendezett tudományos konferencia előadásait tartalmazza. A kiadvány szerkesztői: *Bodnár Erzsébet* és *Demeter Gábor* egyben a konferencia szervezői is voltak.

A terjedelmes kiadvány könnyen áttekinthető szerkezetű, a rendkívül színes témájú tanulmányokat a kötet szerkesztői témák szerint csoportosították. Az Oroszország történetével foglalkozó részben a hazai russzisztika hét kiváló képviselője jelentette meg kutatási eredményeit. *Szvák Gyula* (Budapest) „I. Péter ún. »modernizációja«. Módszertani és historiográfiai megjegyzések” című tanulmányában felhívja a figyelmet, hogy a nyugati történelem leírására kialakított fogalmak jelentős része nem használható az orosz történelem vonatkozásában. *Szvák Gyula* I. Péter cár reformjairól historiográfiai áttekintést ad, a 19. század közepétől napjainkig megjelent szerzők közül válogatva. A tanulmány végén, elkerülve a szavak zsarnokságát és csalárdságát, Péter tevékenységét úgy értékeli, hogy nem modernizálta Oroszországot. *Varga Beáta* (Szeged) azt a folyamatot követi nyomon, amely során II. Katalin és utódai 1764 és 1835 között sikeresen integrálták a hetmanátust, a Zaporozsjei Hadat az Orosz Birodalomba, nemcsak az intézmények átalakításával, hanem az ukrán társadalom eloroszosításával (asszimilálásával) is. *Kurunczi Jenő* (Szarvas) a cárizmus reformereinek a birodalom modernizálásában játszott szerepét ismerteti, a 19. század végét és a 20. század elejét vizsgálva. A szerző sorra veszi N. H. Bunghe és Sz. Ju. Witte tevékenységének eredményeit. A reformer pénzügyminiszterek után P. A. Sztolipin reform-konzervativizmusára tér át a szerző, és kiemeli a stolipini agrárreform komplexitását. *Bodnár Erzsébet* (Debrecen) „»Szimbolikus modernizáció.« Régi és új vonások I. Sándor korai reformpolitikájában” című tanulmányában Sándor cár 1801–1804 közötti korszakát elemzi, a Titkos Bizottság működését, a sikeres államigazgatási reformokat, majd az ifjú cár kiábrándulásának okait és a reformok leállítását mutatja be. *Sashalmi Endre* (Pécs) a politikai modernizáció és a nyelvi kérdés kapcsolatával, a Feofan Prokopovics által megalkotott uralkodói hatalom új ideológiájával foglalkozik. A szerző hangsúlyozza, hogy az autokrácia megfogalmazása mind az 1832-es, mind az 1906-os alaptörvényben világosan bizonyítja, hogy az oroszok számára az autokrácia nem jogi, hanem vallási fogalomként jelentkezett. *Seres Attila* (Budapest) „Gazdasági rekonstrukció és modernizáció külföldi tőkebevonással (A szovjet koncessziós politika tapasztalatai az 1920-as években)” című munkájában a Szovjetunió koncessziós politikájának okait, célkitűzéseit és a kudarc magyarázatait (kitérve a bürokratikus akadályokra, a nagy világgazdasági válságra és az első öt éves terv hatásaira) foglalja össze. *V. Molnár László* (Pécs) Balugyánszky Mihály pétervári munkásságát dolgozza fel. A magyar tudós az ökonómia, a pénzügyek, a jogtudomány és a pedagógia kérdéseiben